

# حاکمیت اقتصادی از قدرت سیاسی باید جدا شود

## راهکار محمود سریع‌القلم، استاد دانشگاه بهشتی برای توسعه در ایران:

آنچه در پی می‌آید سخنرانی محمود سریع‌القلم استاد دانشگاه شهید بهشتی در دانشکده علوم اقتصادی و سیاسی این دانشگاه است که در دومین رویداد جامع معدن و صنایع معدنی ایراد شده است. سریع‌القلم با کوله‌باری از تجربه حضور در رویدادهای جهانی به ویژه مجمع جهانی اقتصاد در داووس به تحلیل شرایط امروز ژئوپلتیک جهانی می‌پردازد و در نهایت مشکل ایران در جریان پارادیم توسعه و پیشرفت را واکاوی می‌کند. از نظر او، عدم تفکیک مفهومی به نام «عقلانیت فلسفی» از «عقلانیت ابزاری» است که توسعه و پیشرفت را از ایران دریغ کرده است. اینکه هنوز نمی‌دانیم قرار است چه کار کنیم؟ آیا می‌خواهیم با جهان ارتباط داشته باشیم یا نه؟ او معتقد است که کلید یافتن پاسخ این سوالها در تفکیک قدرت سیاسی از حاکمیت اقتصادی است که با اصالت دادن به بخش خصوصی شکل می‌گیرد. بخشهایی از اظهارات این استاد دانشگاه را بخوانید. با این توضیح که این متن با استفاده از نسخه صوتی سخنرانی وی که روی وبسایت «اکوایران» قرار گرفته، تهیه شده است.

### مثلث قدرت در جهان

در جهانی که زندگی می‌کنیم اتفاق بسیار مهمی افتاده است. جهان تبدیل به مثلثی شامل روسیه، آمریکا و چین شده است. در حالی که حدود 30 سال پیش جهان دوقطبی و تمام مسائل روشن بود. یک عده‌ای در کمپ شوروی و عده‌ای دیگر در جبهه آمریکا بودند و اقتصاد و سیاست و فرهنگ از یکدیگر تفکیک شده بود. اما امروز مثلث سه قدرت شکل گرفته و سپس حدود 10 کشور میان پایه قدرتمند جهان مثل هند، اندونزی، کره جنوبی، نیجریه و افریقای جنوبی، مکزیک و شیلی و برزیل هستند که مبنای رشد و توسعه جهانی از یک منظر تاریخی شده‌اند. جهانی که ما در آن زندگی می‌کنیم جهانی است که

نااطمینانی‌ها در آن بیشتر شده‌اند. اما يك ویژگی بسیار مهمی هم دارد که تناقضات در آن بسیار زیاد شده‌اند.

## تناقضها در جهان امروز

ترکیه عضو ناتو است؛ اما در عین حال سامانه دفاعی را از روسیه می‌خرد. مجارستان عضو اتحادیه اروپا است اما با پیچیدگی‌هایی از حمله روسیه از اوکراین دفاع می‌کند. کشوری مثل عربستان از نظر امنیتی به آمریکا وابسته است اما در رابطه با سیاست نفتی خود با اوپک پلاس که عضو مهمی به نام روسیه دارد سیاست‌های خود را هماهنگ می‌کند. 11 هزار تحریم از طرف اروپا و آمریکا علیه روسیه تنظیم شده اما در عین حال در سال 2023 بالغ بر 240 میلیارد دلار چین و روسیه با یکدیگر تبادل کرده‌اند. هر آنچه روسیه در تراشه و الکترونیک نیاز دارد می‌تواند از چین وارد کند. جهان ما جهانی است که تناقضهای فراوانی دارد اما همه تلاش می‌کردند که با سه قدرت هماهنگ باشند و کار کنند.

وقتی آمریکا قطعنامه‌ای را علیه روسیه در سازمان ملل مطرح کرد 52 کشور از 193 کشور دنیا آن را تصویب نکردند. این نشان می‌دهد کشورهای مختلف می‌توانند با سه قدرت کار کنند و از آنها بهره‌برداری کنند و در عین حال تلاش کنند منافع و مصالح ملی خود را پیش ببرند. حدود 700 میلیارد دلار پول بانک‌های اروپا و آمریکا در ترکیه کار می‌کند و در عین حال ترکیه طرفدار حماس است.

## هماهنگی با سه قدرت کلید بهره‌برداری است

تعدد فرصت‌ها فوق‌العاده در دنیا زیاد شده و کشورها به دنبال شبکه‌سازی هستند. نکته کلیدی برای بهره‌برداری از این دنیای پر از فرصت این است که کشورها بتوانند با هر سه قدرت جهانی هماهنگی داشته و کار کنند. هند انرژی خود را از روسیه می‌خرد و روابط گسترده تجاری با چین دارد و در عین حال جزو دو کشوری هست که توانسته در حوزه هسته‌ای و لیزر از آمریکا تامین کند. شبکه‌سازی مهم‌ترین ویژگی این جهان است به خصوص برای کشورهایی که دارای جغرافیا و منابع طبیعی و نیروی انسانی هستند.

مبنای تئوریک این کار هجینگ (Hedging) است. همه دنبال سرمایه هستند و برای خود محافظ ایجاد کنند. عربستان برای اینکه از آمریکا امتیاز بگیرد با روسیه کار می‌کند. هند برای امتیاز گرفتن از چین با آمریکا کار می‌کند. ترکیه برای امتیاز گرفتن از اروپا

با روسیه هماهنگ است. مبنای تئوریک دنیای فعلی برخلاف دنیای دو قطبی دهه‌های 60 و 70 دنیای هجینگ است.

### **امریکا همچنان قدرت اول جهان خواهد بود**

چین هزار پروژه عمرانی در آسیا دارد و 500 هزار مهندس در آفریقا دارد. اما در عین حال امریکا دو مزیت مهم دارد که نشان می‌دهد برای 50 سال آینده همچنان قدرت برتر جهان خواهد بود. اول در حوزه نظامی که این کشور 4750 سایت نظامی دارد. 219 هزار سرباز برای این کشور کار می‌کنند و 75 کشور دنیا 764 پایگاه نظامی برپا کرده است. این قدرت نظامی امریکا پایه اقتصادی دارد و حضور این کشور را در دنیا تضمین می‌کند. نکته دوم اینکه بالای 82 درصد از تراکنش‌های اقتصادی جهان با دلار امریکاست. این قدرت نظامی و اقتصادی امریکا را همچنان به عنوان قدرت برتر نگه می‌دارد.

اما در عین حال روسیه و چین فرصت‌هایی را به دست آورده‌اند که جلوی نفوذ امریکا بگیرند. قدرت امریکا کم نشده اما نفوذ این کشور کم شده است. بین این دو مفهوم در علم روابط بین‌الملل تفاوت‌های اساسی وجود دارد. سه قدرت مهم جهان، همچنان بالاترین میکس انرژی جهان را دارند و این فرصت را به سه کشور خواهد که در حوزه اقتصاد بتوانند نفوذ داشته باشند.

### **ورود کشورها به باشگاه هسته‌ای**

یکی از اتفاقات جالب این نظام جدید این است که بسیاری از کشورهای بی‌فرصت دارند به دنبال نیروگاه‌های هسته‌ای هستند. چین حدود 200 کلاهک هسته‌ای دارد که پیش‌بینی می‌شود تا سال 2031 به 1100 کلاهک برساند. امریکا نمی‌تواند جلوی افزایش قدرت نظامی چین را بگیرد. مهم‌ترین کانون چالش امریکا با چین، کاهش نرخ رشد اقتصادی آن کشور است. چینی‌ها می‌گویند 250 میلیارد دلار برای برنامه نظامی خود صرف می‌کنند اما آمارهایی هست که نشان می‌دهد این عدد 700 میلیارد دلار است. در حال حاضر 31 کشور 450 نیروگاه هسته‌ای دارند که پیش‌بینی می‌شود تا سال 2030 دو برابر شود. 16 کشور در حال ساخت 60 نیروگاه هسته‌ای هستند.

### **هجوم به امریکای لاتین**

در حوزه آب، بخش بزرگی از منابع آبی در کشورهای امریکا و قاره امریکای لاتین است. اگر به استراتژی‌های عربستان سعودی نگاه کنید،

می‌بینید که در کنار چین دست به سرمایه‌گذاری‌ها بنیادین در امریکای لاتین زده است. همین اواخر امارات یک شرکت تسلیحاتی 2.5 میلیارد دلاری در برزیل را خرید. امریکای لاتین منابع آبی دارد و کشاورزی وجود دارد و جمعیت هم دارد و فرصت را به کشورهای حوزه خلیج فارس این فرصت را داده که 2 هزار میلیارد دلار در این کشورها سرمایه‌گذاری کنند.

## ما هنوز دولت‌محور هستیم

یکی از تفاوت‌های اساسی کشور ما با بقیه جهان به‌خصوص کشورهای میان پایه دارد، این است که هنوز دولت‌محور فکر می‌کنیم. کشورهای مثل هند و برزیل و چین و حتی امارات خیلی شرکت‌محور هستند. یعنی آینده را در شرکت‌ها می‌بینند. دو شرکت چینی در حوزه نفت و گاز رتبه 28 و 37 جهانی را دارند. شرکتی مثل پتروچاینا از نظر درآمد بالاتر از آفریقای جنوبی است. شرکت ساینوپک هم‌ردیف کشور لهستان است. به آرامکو نگاه کنید که 603 میلیارد دلار سال گذشته درآمد داشته است. یا شرکت برق چین 530 میلیارد دلار از نظر جایگاه در صحنه بین‌المللی داشته است.

## ما جهان را با حکومت‌هایشان می‌شناسیم

یکی دیگر از تلقی‌های دیگر در کشور ما این است که جهان را با حکومت‌هایشان شناسایی می‌کنیم. در حالی که یک هواپیمای بوئینگ 35 کشور با یکدیگر هماهنگی می‌کنند تا ساخته شود. سوئد، ایتالیا، چین، امریکا، فرانسه و اسپانیا با یکدیگر کار می‌کنند تا 30 هزار قطعه در یک زمان مشخص در یک جا جمع کنند و هواپیما ساخته شود.

## رتبه 87 ایران در آمادگی برای آینده

یکی از توصیه‌هایی که برای شما دارم این است که اگر فرصت کردید این گزارش دانشگاه استنفورد درباره هوش مصنوعی را بخوانید. 500 صفحه گزارش است که جزییات فراوانی دارد. در برخی مدل‌های هوش مصنوعی تا 191 میلیارد دلار سرمایه‌گذاری شده است. 108 مدل مهم هوش مصنوعی را صنایع کار کرده‌اند نه دولت‌ها. دولت‌ها امکان این کارها را نداشته‌اند. از 149 مدل بنیادی در هوش مصنوعی 98 مورد آزاد است. 23 مورد تا اندازه‌ای آزاد است و 28 مورد در اختیار عامه نیست. شرکت‌هایی مانند متا و ماکروسافت و اوپن‌آی‌آی عمده کارهای هوش مصنوعی را انجام می‌دهند. امارات با جوینت ونچرهایی که با دنیا داشته هم در شبکه جهانی کار می‌کند و هم به صورت بومی از

مدلهای هوش مصنوعی استفاده می‌کند. تعداد این مدل‌ها در امارات از کشوری مثل فرانسه بیشتر است.

در تحقیقی که توسط يك موسسه فرانسوی انجام شده، نشان می‌دهد که سنگاپور آماده‌ترین کشور برای آینده است. 4 شاخص برای این گذاشته‌اند؛ شاخص‌های فیزیکی و تکنولوژی رقابت‌پذیری و نیروی انسانی. دانمارک و سوئیس و آمریکا و سوئد و فنلاند و هلند در رده‌های بعدی هستند. ایران رتبه 87 بین 128 کشور را دارد. امارات اولین کشور مسلمانی است که در این رده بندی رتبه 27 را دارد.

### **مشکل عقلانیت فلسفی ما باقی مانده است**

اما در رابطه با ایران؛ ما ایرانی‌ها مشکل‌مان طی 1.5 قرن گذشته این بوده که دنبال رشد و پیشرفت بوده‌ایم و می‌خواهیم درآمد سرانه را بالا ببریم. من اسم آن را می‌گذارم عقلانیت ابزاری. اما دایره بزرگ‌تری هست به نام عقلانیت فلسفی و تا زمانی که حل نشود آن اولی حل نمی‌شود. تعریف ما از زندگی چیست؟ با این دنیا می‌خواهیم چکار کنیم؟ می‌خواهیم با این دنیا مبارزه کنیم یا همکاری؟ بسیاری از سوالات فلسفی هنوز برای ما باقی مانده است. ویتنام یا چین و ژاپن اینها را حل کردند. کره‌ای‌ها این مشکلات را دهه 60 و هندی‌ها 20 سال پیش حل کردند. اما هنوز عقلانیت فلسفی ما هنوز حل نشده است. بسیاری از سوالات کلیدی همچنان مثل ذرات معلق در فضای فکری و فلسفی ما ایرانی‌ها برقرار است.

عقلانیت فلسفی دایره بزرگ‌تری است که می‌تواند ناملموس و فعال باشد. اما عقلانیت ابزاری در دل عقلانیت فلسفی است. تا زمانی که اولی حل نشود تکلیف دومی مشخص نمی‌شود. آیا می‌خواهیم ثروت تولید کنیم؟ بسیاری می‌گویند در ایران ثروت لغت منفي است و استفاده نکنید. سود و سرمایه‌داری و بخش خصوصی الفاظ منفي شده است. در حالی که جهان با اینها کار می‌کند. تولید ثروت و محدود کردن دولت در تولید ثروت و پذیرش تشکلهای بخش خصوصی و تفکیک تدریجی قدرت سیاسی از قدرت اقتصادی است که در جهان حرف اول را می‌زند.

### **قدرت اقتصادی از قدرت سیاسی**

**بايد جدا شود**

نوشته‌های ایزایا برلین را بخوانید. تمام این نوشته‌ها در يك جمله خلاصه می‌شود «تا زمانی که قدرت سیاسی از قدرت اقتصادی جدا نشود در

پی آزادی نباشید. چه آزادی مدنی چه آزادی اقتصادی یا سیاسی.» در سال‌های گذشته و دو، سه دهه اخیر در همین جمله خلاصه می‌شود. در چین 82 درصد ثروت نزد بنگاه‌ها و افراد است. در کشوری که توسط 12 کمیته و 2 هزار نفر اداره می‌شود و انتخاباتی هم وجود ندارد. از نظر سیاسی این کشور بسته است اما از نظر اقتصادی با جهان کار می‌کند. کشوری که سرمایه‌داری غیردولتی را تجربه نکند نه قادر به رقابت است نه به دنبال کارآمدی می‌تواند باشد و نه تخصص و کارکردگرایی را ارج می‌دهد و نه گردش فکر و اندیشه در آن شکل می‌گیرد.

### دوره وزارت عالیخانی سیاست در خدمت اقتصاد بود

شاید ما بتوانیم از نظر علمی بپذیریم که تنها دوره‌ای که در ایران سیاست در خدمت اقتصاد بوده دوره وزارت آقای عالیخانی (دهه 50) است. در آن 7-8 سالی که ایشان وزیر اقتصاد ایران بود سیاست پیرو اقتصاد کشور بود. جهان امروز این مدل را عمل می‌کند. در ویتنام حکمرانی در خدمت اقتصاد است و سیاست و فرهنگ برای اقتصاد فعال است. مدل ما این گونه نیست. در ایران، اقتصاد بخشی از دایره بزرگ‌تری به نام فرهنگ و دایره بسیار مهم‌تری به نام امنیت و سیاست بوده است. مادامی که این عقلانیت فلسفی حل و فصل نشود، طبیعی است که نمی‌توانیم وارد مراحل بعدی شویم.

### ما ارتباطات جهانی نداریم

چالش بزرگ کشور ما این است که ارتباطات جهانی نداریم. من دانشگاهی اگر بگویم که در دانشگاه نشسته‌ام و دو تا کتاب و مقاله نوشته‌ام خیلی ممکن است از خودم راضی باشم. اما همین که بیرون از کشور می‌روم استادان هلندی و هندی و کانادایی را می‌بینم و می‌فهمم چه وضعی دارم. اما یک بنگاه‌دار و سیاستمدار و یک نماینده مجلس در روز 10 بار مطالعه نکند و با 50 نماینده دیگر ارتباط ایمیلی نداشته باشد نمی‌تواند شعاع فکری خود را گسترده کند. دلیل اول مشکلات ما این است که با دنیا ارتباط نداریم. مهم‌ترین نکته‌ای که من در سفرهای متعدد به داوس یاد گرفتم، تواضع بود. چون در آن فضا شما نمی‌توانید آمار اشتباه به کسی بدهید. چون همه متخصص هستند و به جمله بندی شما دقت می‌کنند. فضای بین‌المللی تمرین پاسخگویی و صداقت است.